

GRZEGORZ CZERWIŃSKI

(Uniwersytet w Białymstoku)

UKRAIŃSKIE SPOJRZENIE NA DIALOGI
JÓZEFA IGNACEGO KRASZEWSKIEGO Z UKRAINĄ

REC.: Ростислав Радішевський, Юзеф Ігнацій Крашевський: діалоги з Україною, „Київські полоністичні студії”, t. 21, ТД Едельвейс, Київ 2012 [Rostysław Radyszewski, *Józef Ignacy Kraszewski: dialogi z Ukrainą*, „Kijowskie Studia Polonistyczne”, t. 21, Kijów 2012], ss. 159, nlb. 14.

OBCHODY DWUSETLETNIEJ rocznicy urodzin Kraszewskiego w 2012 roku miały międzynarodowy charakter. Wiele mówiło się i pisało w tym czasie na temat twórczości autora *Ostapa Bondarczuka* również na Ukrainie, gdzie pisarz spędził ponad dwadzieścia lat, nie tylko bacznie obserwując życie codzienne Wołynia i przenosząc je na karty swoich utworów, lecz także dojrzewając do roli „polskiego rzecznika

21 A. Łęczycki, *Alchemiczny sok*, w: tegoż, *Rytm tętnic. Poezje*, Warszawa 1928, s. 25.

kultury ukraińskiej”. Wśród wydawnictw jubileuszowych ważne miejsce zajmuje wydana w języku ukraińskim książka kijowskiego polonisty Rostysława Radyszewskiego, zatytułowana *Józef Ignacy Kraszewski: dialogi z Ukrainą*.

Szczególne okoliczności, w jakich ukazała się omawiana pozycja, wpłynęły na jej zawartość i cel wydawniczy. Po pierwsze, praca ma w dużej mierze charakter popularyzatorski, podręcznikowy – jej wydaniu przyświecała idea wyjaśnienia i rozpropagowania najważniejszych aspektów dyskursu ukraińskiego, który podejmował autor *Starej baśni*. Po drugie, książka adresowana jest do odbiorcy ukraińskojęzycznego, stąd też w nieco inny sposób niż w polskich pracach zostały rozłożone akcenty tematyczne – kontekstem wszelkich rozważań o twórczości i biografii Kraszewskiego uczyniono ukraińskość w znaczeniu geograficznym, etnograficznym i kulturowym, przy czym słowa klucze (takie jak „Ukraina” czy „ukraiński”) rozumiane są przez autora w odmienny sposób, niż odbiera się je zazwyczaj w Polsce (niewypowiedzianym wprost, lecz odczuwanym w trakcie lektury punktem odniesienia jest w pracy Radyszewskiego współczesne państwo ukraińskie, a nie historyczna kultura ziem „ukrainnych”). „Dydaktyczny” charakter recenzowanej książki nie zmienia jednak faktu, iż mamy do czynienia z doskonale przemyślaną i napisaną rozprawą naukową, w której nie tylko podsumowany został kilkudziesięcioletni dorobek ukraińskich studiów nad Kraszewskim, ale również wcześniejsze ustalenia badawcze ukazane zostały w nowym porządku interpretacyjnym.

Monografia składa się z siedmiu rozdziałów analitycznych oraz zakończenia i kilkunastonicowego streszczenia w języku polskim. Rozdział I, zatytułowany *Ukraińskie kraszewskiana*, przybliży czytelnikom ukraińską historię badań nad twórczością autora *Jermoły*. A trzeba zaznaczyć, iż zainteresowanie twórczością Kraszewskiego wśród Ukraińców ma bogatą tradycję. Już Iwan Franko zwrócił uwagę na wielki talent autora *Ulany*, podkreślając w roku 1887, iż to właśnie Kraszewski pierwszy spośród pisarzy polskich umiał w pełni przeniknąć życie i duszę prostego ludu¹. Wśród badaczy literatury za pioniera ukraińskich studiów nad Kraszewskim uznać należy Wołodymyra Jakowycza Hnatiuka (1893–1952), który w 1938 roku obronił w Leningradzie rozprawę doktorską poświęconą ukraińsko-polskiej literaturze romantycznej². Po drugiej wojnie światowej proza Kraszewskiego była tłumaczona na język ukraiński i wydawana w dużych nakładach w Ukraińskiej Republice Radzieckiej. Ukraińskojęzyczni czytelnicy mogli zapoznać się z takimi książkami pisarza, jak *Ulana*, *Historia Sawki*, *Ostap Bondarczuk*, *Historia kołka w płocie*, *Jaryna*, *Chata za wsią* oraz oczywiście ze wznawianą dwukrotnie *Starą baśnią* (wyd. 1960 i 1964). Zainteresowaniu ukraińskich czytelników towarzyszyła również refleksja literaturoznawcza, co ukazuje Radyszewski, kreśląc historyczny przegląd literatury naukowej poświęconej polskiemu pisarzowi. Ta cenna wiedza z zakresu ukraińskiej polonistyki może stanowić szczególną wartość

1 Zob. I. Франко, *Польський селянин в освітленні польської літератури*, w: tegoż, *Зібрання творів у 50-ти томах*, Київ 1955, s. 68.

2 Zob. В. Гнатюк, *Українсько-польська правобережна романтична література. Вибрані праці*, ред. Р. Радішевський, Київ 2008.

dla badaczy „wołyńskiego” autora w Polsce. Pierwsze powojenne artykuły dotyczące problematyki ukraińskiej u Kraszewskiego ukazują się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a ich autorami są Iwan Hryk, Roman Kyrzczwi i Waleria Wedina. Po 1991 roku następuje wzrost zainteresowania „pisarskim atamanem” (określenie z roku 1867, sformułowane przez poetę ukraińsko-polskiego Platona Kosteckiego), czego rezultatem są rozprawy Julii Bułachowskiej, Luizy Olander, Nadii Petryczenko, a w szczególności artykuły i monografie Wołodymyra Jerszowa, Switłany Czarnous i Stefanii Bażenowej.

Następne dwa rozdziały – *Okres wołyński życia i twórczości* oraz *Podróże i pamiętnikarstwo* – dotyczą doświadczeń Kraszewskiego wyniesionych z obcowania z ludem ukraińskim i ukraińską kulturą. Radyszewski wysoko ocenia etnograficzny aspekt powieści powstałych w okresie wołyńskim, a także będącą rezultatem wędrówek pisarza prozę niefikcyjną: *Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy* oraz *Obrazy z życia i podróży*, a także *Wspomnienia Odessy, Jedyssanu i Budżaku*. Badacz zwraca uwagę na fakt, iż twórczość Kraszewskiego stanowi dla Ukraińców „bezcenną skarbnicę wiedzy o ich własnej przeszłości, tradycjach i obyczajach” (s. 28). Paranaukowy styl wspomnień pisarza i nasycenie narracji szczegółami z życia ludu ukraińskiego pozwoliły na ocalenie od zapomnienia wielu elementów życia kulturowego wsi na Wołyniu, Podolu czy w Besarabii.

Rozdział *Ukrainika publicystyczne* poświęcony jest tekstom dziennikarskim o tematyce ukraińskiej i dotyczy z jednej strony działalności pisarskiej i redaktorskiej na łamach almanachu „Athenaeum”, z drugiej strony – dwóch ważnych artykułów Kraszewskiego na temat szeroko rozumianej ukraińskości (*Ukrainomania* i *Zaporoże*). Radyszewski, powołując się na prace Wandy Roszkowskiej-Sykałowej, Wincentego Danki i Wołodymyra Jerszowa, pokazuje ewolucję ideową pism drukowanych na łamach „Athenaeum”: przejście od słowianofilstwa do świadomości zagrożenia polskiej kultury ze strony imperium rosyjskiego. Ponadto autor monografii kreśli szersze tło życia literacko-naukowego skupionego wokół almanachu Kraszewskiego, wskazując krąg współpracowników czasopisma (m.in. Pantelejmon Kulisz i Aleksander Groza). Badacz zatrzymuje się także nad tematyką folklorystyczną, jaka pojawiała się regularnie na łamach pisma (teksty źródłowe opublikowane przez Kraszewskiego stały się kamieniem węgielnym ukraińskiej etnografii). Odrębnej analizie badacz poddaje artykuły *Ukrainomania* i *Zaporoże*. Pierwszy z nich stanowił, w odczytaniu Radyszewskiego, postulat porzucenia romantycznego mitu Ukrainy i zwrócenia się ku prawdziwym aspektom kultury ludowej narodu ukraińskiego. Drugi natomiast zawierał wiele cennych informacji na temat Siczy Zaporoskiej. Radyszewski w ciekawy sposób pokazał, jak artykuły te wpłynęły na stan wiedzy innych pisarzy polskich o Ukrainie, ponadto zwrócił uwagę na nowatorskie podejście Kraszewskiego do kwestii Zaporozża, zaprezentowane przez zderzenie poglądów historiografów polskich i małoruskich.

Kolejne dwa rozdziały monografii – *Wiejski świat powieści ludowych* oraz *Ukraina w powieściach historycznych* – zawierają analizy wybranych utworów Kraszewskiego (każdej powieści poświęcony jest odrębny podrozdział). Radyszewski wybrał do szcze-

gólowej analizy takie powieści ludowe, jak *Ulana*, *Historia Sawki*, *Chata za wsią*, *Ostap Bondarczuk*, *Jaryna*, *Jermoła*, *Historia kołka w płocie*, a także historyczne – *Banita*. *Powieść z czasów Stefana Batorego*, *Na dworze królewskim*. *Czasy Władysława IV* oraz *Boży gniew*. *Czasy Jana Kazimierza*. Analiza powieści ludowych prowadzona jest przede wszystkim z perspektywy socjologii literatury. Autor zwraca uwagę na sposób kreacji bohaterów-Ukraińców, podkreślając, iż Kraszewski nie tylko potrafił wspiąć się na wyżyny realizmu powieściowego, lecz także podjął udaną próbę przełamania ujęć stereotypowych właściwych polskiemu piarstwu poświęconemu Kresom. Powieści historyczne analizuje Radyszewski z kolei z punktu widzenia stosunku Kraszewskiego do Kozaczyzny i w tym miejscu sam poniekąd nie unika stereotypów. Badacz zdaje się oczekiwać, iż autor *Banity* o Kozakach powinien pisać wyłącznie w pozytywnym świetle, a w *Bożym gniewie* – zdaniem ukraińskiego polonisty – Kraszewski „okazał się ślepy na niesprawiedliwą politykę Rzeczypospolitej wobec narodu ukraińskiego” (s. 157). Należy jednak pamiętać, iż nieskomplikowana zazwyczaj konstrukcja trzeciosobowego narratora w powieści historycznej przełomu romantyzmu i pozytywizmu nie pozwala raczej na przewartościowywanie określonych poglądów historycznych czy historiozoficznych na poziomie narracyjnym, co stało się możliwe dopiero w prozie następnego stulecia, tak w powieści historycznej (Teodor Parnicki), jak i kresowej (Włodzimierz Odojewski). Stąd też być może wynika w pewnej mierze negatywny sposób odbioru *Bożego gniewu*, a przecież powieść, która nie stara się zrozumieć punktu widzenia Kozaczyzny, nie musi od razu być utworem antyukraińskim.

Niezwykle ciekawy wydaje się ostatni rozdział zatytułowany *Pisarskie polilogi*, poświęcony korespondencji Kraszewskiego z Kuliszem, a także listom Tarasa Szewczenki do Bronisława Zaleskiego, które znalazły się w posiadaniu autora *Ulany*. Rozdział ten stanowi niejako dopełnienie ustaleń Elżbiety Hornowej, dotyczących wymiany myśli między Kraszewskim i Kuliszem³ oraz jest współczesnym głosem w sprawie korespondencji Zaleskiego i Szewczenki – kwestii, która żywo interesowała ukraińskich literatów i uczonych już w drugiej połowie XIX wieku.

Z całą pewnością monografia Radyszewskiego jest pracą ważną i potrzebną, gdyż zbiera i podsumowuje wątki ukraińskie w piarstwie i biografii Kraszewskiego, a przecież nie sposób pisać dzisiaj o autorze *Ostapa Bondarczuka* z pominięciem podwójnej, polsko-ukraińskiej optyki historycznoliterackiej i interpretacyjnej. Praca może stanowić cenne źródło informacji o polskim piarzu, a zwłaszcza o tych aspektach jego życia i twórczości, które najbardziej interesują współczesnych Ukraińców. Wieńczące książkę obszerne streszczenie w języku polskim pozwoli zaistnieć rozprawie kijowskiego badacza również w Polsce.

3 E. Hornowa, *Pertraktacje Kraszewskiego i Kulisza w sprawie zbliżenia polsko-ukraińskiego (Fragment z dziejów stosunków polsko-ukraińskich w Galicji w latach osiemdziesiątych XIX w.)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia” 1967, z. 6.

ABSTRACT

UKRAINIAN VIEW ON KRASZEWSKI'S DIALOGS WITH UKRAINE

REVIEW OF: ROSTYSLAV RADYSHEVSKYI, *JÓZEF IGNACY KRASZEWSKI.*

DIALOGS WITH UKRAINE, KIEV 2012

The paper is a review Rostyslav Radyszewskyy's *Józef Ignacy Kraszewski. Dialogs with Ukraine* (Юзеф Ігнацій Крашевський: діалоги з Україною) (Kiev 2012). The monograph was published for the two-hundredth anniversary, which was celebrated in 2012. In large part, the publication has a popularizational and manual-like character. It aims at clarifying and propagating the most important aspects of Kraszewski's relation to the Ukrainians and Ukrainian culture, as well as at collecting and summaring the Ukrainian threats in Kraszewski's writings and biography.

KEYWORDS

Józef Ignacy Kraszewski, Ukraine, Romanticism, Rostyslav Radyshevskyy